

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра історії української літератури та компаративістики

Дипломна робота
магістра

з теми: **АВТОРСЬКА ПОЗИЦІЯ У ТВОРЧОСТІ
ПАНАСА МИРНОГО**

Виконала: студентка Ukr1-M18 групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Українська мова і література)
Рибалка Тетяна Сергіївна

Керівник: Починок Л.І., кандидат
філологічних наук, доцент
кафедри історії української
літератури та компаративістики

Рецензент: Шулик П.Л., кандидат
філологічних наук, доцент
кафедри германських мов
і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Життєворчість Панаса Мирного в літературно-критичних студіях	6
РОЗДІЛ 2. Шляхи становлення письменницького таланту Панаса Рудченка	24
2.1. Формування світоглядних позицій митця	24
2.2. Особливості творчої манери письменника	35
РОЗДІЛ 3. Специфіка розкриття авторської позиції у прозі Панаса Мирного	42
3.1. Майстерність дидактичних настанов у творчості письменника	42
3.2. Моральні імперативи як критерій авторської оцінки у творах про жіночу долю	55
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Авторська позиція, втілена через композицію, сюжет, систему образів, світогляд митця, знаходить своє вираження в композиційно-сюжетній організації твору; у групуванні персонажів, динаміці їх характерів і філософських шуканнях; в оповідній системі, в стилістичному оформленні твору.

Позиція автора, що породжується взаємовпливом світоглядної сфери, біографічного континууму, естетичного принципу, виробляється активною авторською думкою в процесі творчості і може змінюватися і удосконалюватися разом з твором. Авторська позиція, усвідомлена нами як творча активність автора, розкриває можливості героя в художньому світі твору.

Над науковим осмисленням творчої спадщини Панаса Рудченка працювали М. П. Пивоваров [42], В. Ю. Євдокименко [20], М. Є. Сиваченко [52–53], С. Д. Зубков [22], І. Є. Грицютенко [14], Є. А. Горєва [8] та ін. На жаль, інтерес до біографії письменника залишається на рівні попередніх років. Майже всі дослідники акцентують увагу на темах, що пов'язані з питаннями мистецької майстерності Панаса Мирного як прозаїка, а філософські обшири його прозових полотен, що розкривають глибину авторських переконань митця, досі потребують серйозного опрацювання.

Таким чином, *актуальність* теми нашого дослідження вмотивована відсутністю в сучасному вітчизняному літературознавстві ґрунтовних розвідок про способи реалізації авторської позиції у творчості Панаса Мирного.

Об'єкт дослідження – життєвий шлях письменника, формування його світоглядних переконань і художня творчість митця.

Предмет дослідження – способи втілення і розкриття авторської позиції в художніх полотнах Панаса Мирного.

Мета дипломного дослідження – виявити авторську позицію письменника щодо зображених у його творах подій, ситуацій, вчинків та життєвих доль героїв і розкрити способи її майстерного втілення у творчому просторі Панаса Мирного.

Визначена мета потребує виконання таких **завдань**:

- здійснити огляд літературно-критичних джерел про життєтворчість письменника;
- простежити шляхи формування життєвих переконань та позицій Панаса Мирного;
- окреслити специфіку творчого стилю митця;
- з'ясувати світоглядне підґрунтя художньої творчості письменника;
- дослідити прозові твори Панаса Мирного крізь призму авторських світоглядних переконань;
- проаналізувати систему художніх засобів та прийомів втілення й розкриття авторської позиції у прозовій спадщині письменника.

Методи дослідження. Виклад побудований переважно в *дедуктивний* спосіб – від теоретичного аналізу до текстуального аналізу творів. У процесі реалізації завдань застосовувалися такі літературознавчі методи дослідження: *культурно-історичний, біографічний, типологічний, психоаналітичний*. Це дало можливість дослідити твори Панаса Мирного в контексті суспільного та культурного життя України другої половини XIX століття, літературних уподобань та духовних ідеалів письменника, а також окреслити особливості розкриття у прозі письменника життєвих доль героїв, в яких чітко виявилось власне авторське бачення і сприйняття життєвих ситуацій та вчинків героїв.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані при підготовці лекційних курсів з історії української літератури у закладах вищої освіти, при створенні посібників для учнів загальноосвітніх шкіл, при проведенні спецкурсів, спецсеминарів чи факультативів, а також при написанні курсових та дипломних робіт.

Апробація роботи. Дипломну роботу обговорено на засіданні кафедри історії української літератури та компаративістики. Результати дослідження апробовано у формі доповіді на студентській науковій конференції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (24 квітня 2019 року).

Публікація. За результатами дослідження здійснено публікацію статті «Роль авторської позиції у творчості Панаса Мирного» (збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки / [редкол.: Б.О. Коваленко (відп. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2019. Вип. 12. С. 87–91).

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел (66 позицій). Загальний обсяг роботи – 86 сторінок.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі ми здійснили дослідження ролі авторської позиції у творчості Панаса Мирного.

З'ясували, що вивчення життєвого і творчого доробку Панаса Мирного завжди супроводжувалось певними складнощами, адже сам письменник завжди намагався залишатися в тіні: не написав жодної автобіографії, навіть не дозволяв подати пресі хоч найголовніші відомості про себе, не хотів, щоб друкували його портрет чи розкривали псевдонім. Та завдяки таким дослідникам, як Гаєвська Н. М., Горєва Є. А., Григоренко І. В., Грицай М. С., Євдокименко В. Ю., Кирилюк Є. П., Пивоваров М. П., Пільгук І. І., Ільницький О., Тимків Н. М., Федоренко Т. Турчин М., Сиваченко М. Є., Ушкалов Л. В., Черкаський В. М. та ін. ми маємо змогу вивчити життя і творчість митця.

У роботі ми визначили, які чинники сформували особистість Панаса Мирного:

- сім'я письменника: суворе та справедливе виховання батьків у дусі християнської моралі, брат Іван Білик, який завжди давав слушні поради;
- власна сім'я Панаса Мирного, зокрема дружина Олександра Шейдеман, яка стала для митця справжнім другом, порадицею;
- активна громадська позиція Панаса Мирного, зокрема заклик до боротьби за свободу й рівноправність жінок; протест проти заборони вшанування пам'яті Т. Шевченка; вибір місця для пам'ятника І. Котляревському тощо;
- тісні стосунки з передовими діячами української літератури і мистецтва – І.Франком, М. Лисенком, Лесею Українкою, М. Заньковецькою, М.Старицьким, І. Карпенко-Карим, М. Кропивницьким, М. Коцюбинським;
- «Кобзар» Т. Шевченка і роман «Що робити?» М. Чернишевського;
- автокритика, яка чи не найбільше вміщена у листах до видатних діячів української культури (І. Білика, С. Єфремова, М. Коцюбинського, Г.Маркевича та ін.);

– літературна ситуація в Україні початку 70-х років XIX ст. (утвердилася оповідна традиція творчість Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, О. Стороженка, П. Куліша);

Також на світогляд митця мали такі філософські течії, як позитивізм (зокрема соціал-дарвінізм, який у трактовці Мирного збігається з українською народною есхатологією, бо і там, і там звучить одна думка: людина все більше й більше занурюється у зло – чи вже розуміти це як наслідок соціального добору, чи як наслідок поширення гріхів); нігілізм (наприклад, роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» науковці розглядали в контексті російської нігілістичної «літератури запитань», тобто таких творів, як «Кто виноват?» О. Герцена, «Что делать?» М. Чернишевського, «Кому на Русі жить хорошо?» М. Некрасова); «народна філософія» (так, на її ґрунті митець розв'язував світоглядні питання у своїй творчості, адже Панас Мирний – великий мислитель української «народної філософії». Підтвердженням цієї думки є основний сюжет усієї творчості Мирного: боротьба Правди з Кривдою. Як стверджував Сергій Єфремов, що до всіх своїх творів Мирний сміливо міг би взяти епіграфом крик народної душі: «Нема в світі Правди, Правди не зискати», бо всі вони продемонструвати ту чи ту ілюстрацію народного світогляду).

У процесі роботи над дипломним дослідженням з'ясували, що авторська позиція втілена через композицію, сюжет, систему образів, світогляд митця. Авторська позиція знаходить своє вираження в композиційно-сюжетній організації твору; в угрупованні персонажів, динаміці їх характерів і філософських шуканнях; в оповідній системі, в стилістичному оформленні.

Позиція автора, що породжується взаємовпливом світоглядної сфери, біографічного континууму, естетичного принципу, виробляється активною авторською думкою в процесі творчості і може змінюватися і удосконалюватися разом з твором. Авторську позицію розуміємо як творча активність автора, яка розгортає можливості героя в художньому світі твору.

Варто наголосити, що у творах Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Повія», «П'яниця», «Лихі люди», «Лихо давнє й сьогочасне», «Лихий попутав», «Морозенко» чітко виражена авторська позиція, яка проявляється через авторські характеристики героїв та екскурси в минуле, портретами, художніми деталями, ставленням до персонажів інших дійових осіб твору, позитивним чи негативним результатом вчинків героїв.

Цікавим є те, що автор ніколи примусово не нав'язує читачам свою думку, залишає право вибору. Та все ж з його ставлення до героїв, до ситуацій, в які вони потрапляють, можемо спостерігати вирахну авторську позицію.

Використання результатів дослідження: напрацювання варто використовувати під час підготовки до лекційних, практичних занять, у подальшій науковій роботі.

Основні положення й результати дипломної роботи можуть бути використані викладачами у розвідках, присвячених досліджуваним творам. Вони можуть бути корисними вчителям-словесникам та студентам філологічного факультету під час вивчення відповідних тем, при підготовці лекційних курсів і теоретичних спецкурсів, спецсемініарів.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні ролі авторської позиції і в інших творах Панаса Мирного, наприклад: «День на пастівнику», «Ганнуся», «Пасічник», «Лови», «Лимерівна», «Замчище», «Визвол», «Яків Бородай» та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко-Давидович Б. На шляху до правди. *Панас Мирний. Твори.* Київ, 1965. С. 4.
2. Біографія Панаса Мирного. URL: http://mdeksperiment.org/etv_page.php?page_id=3496 (дата звернення: 12.07.2019).
3. Бузулан Г. Компаративний аналіз двох романів «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика і «Злочин і кара» Ф. Достоєвського. *Дивослово.* 2004. № 9. С. 19-22.
4. Віктор Бер. Засади поетики (Від «Arspoetica» Є. Маланюка до «Arspoetica» доби розкладеного атома). МУР. Збірники літературно-мистецької проблематики. Мюнхен, Карльсфельд, 1946. Зб. I. 235 с.
5. В'язовський Г. А. Творче мислення письменника: Дослідження. Київ: Дніпро, 1982. 335 с.
6. Гаєвська Н. М. Панас Мирний – найбільший епік ХІХст. : Навч. посібник. Київ: вид.-полігр. центр «Київський університет», 2004. 237 с.
7. Гогуленко О. П., Дзинглюк О. С., Система українських іменувань у прозових творах Панаса Мирного. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2016. № 20(1). С. 17-19.
8. Горєва Є. А. Фольклорно-етнографічна діяльність Панаса Мирного. *Народна творчість і етнографія.* 1963. Кн. 2. С. 120-121.
9. Горленко В. П. «Повія». Роман П. Мирного. Частина перша. *Слово і час.* 1993. № 1. С. 20.
10. Григоренко І. В. Особливості епістолярної літературної критики в листуванні Панаса Мирного з Михайлом Коцюбинським. *Рідний край.* 2009. № 1. С. 100-103.

11. Григоренко І. В. Епістолярна спадщина Панаса Мирного як джерело до вивчення специфіки розвитку української літератури та культури другої половини XIX початку XX століття.
URL: www.kspu.edu/FileDownload.../Південний%20архів%2061_2014.doc?id.. (дата звернення: 15.08.2019).
12. Григоренко І. В. Творча відвертість поета Панаса Мирного у листах до рідних та друзів. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2011. Вип. 3. С. 158-164.
13. Грицай М. С. Панас Мирний. Нарис життя і творчості. Київ: Дніпро, 1986. 191 с.
14. Грицютенко І. Є. Мова та стиль художніх творів Панаса Мирного («Хіба ревуть воли, як ясла повні?»). Київ: Радянська школа, 1959. 156 с.
15. Дзера О. В. Вплив біблійних перекладів на формування національно-прецедентних біблеїзмів: англо-український контекст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2018. том 29 (68). № 1. с. 90-97.
16. Дивак М. О. Візьміть правдолюба під варту! *Українська мова і література в школі*. 1990. № 9. С. 68-72.
17. Драгоманов М. П. Неправда – не просвіта. Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. Київ, 1970. Т. 2. 592 с.
18. Драгоманов М. П. Третій лист Українця до редакції «Друга». Літературно-публіцистичні праці: у 2 т. Київ, 1970. Т. 1. 500 с.
19. Дудар Н. На крові щастя не збудуєш : Компаративний аналіз романів Панаса Мирного й Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» і «Злочин і кара» Ф. Достоєвського. *Зарубіжна література*. 2007. № 12. С. 14-16.
20. Євдокименко В. Ю. Суспільно-політичні погляди Панаса Мирного. Київ: Вид-во АН УРСР, 1955. 191 с.

21. Єфремов С. О. Панас Мирний: Критично-біографічний нарис. Київ, 1924. 251 с.
22. Зубков С. Д. Ранні драматичні спроби Панаса Мирного. Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. 56 с.
23. Ільницький О. Конфлікт між козацьким і селянським світоглядом у романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». *Слово і час*. 1990. № 4. С. 51-58.
24. Історія української літературної критики. Дожовтневий період / за ред. П. М. Федченка. Київ: Наукова думка, 1988. 451 с.
25. Кирилюк Є. Панас Мирний (популярний нарис). Харків: Українське Державне видавництво, 1944 . 23 с.
26. Кирилюк Є. П. Реалізм Панаса Мирного. *Радянське літературознавство*. 1950. № 10. С. 17-18.
27. Коваленко Г. Панас Мирний. Посмертна згадка. Полтава: б. в., 1920. 16 с.
28. Коваль А. П. Спочатку було слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. 2-ге вид. Київ: Либідь. 2012. 312 с.
29. Копейцева Л. П. Проблема автора та авторської позиції в сучасному літературознавстві. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія: Літературознавство*. 2009. Вип. 2 (1). С. 168-173.
30. Корольова В. П. Чи варто виправдовувати Чіпку?... *Українська мова і література в школі*. 1990. № 9. С. 73-75.
31. Костецький І. Тобі належить цілий світ: Вибрані твори / Видання підготував Марко Роберт Стех. – Київ: Критика, 2005.
32. Лесик В. В. Композиція художнього твору. Київ: Дніпро, 1972. 445 с.
33. Лютий Т. В. Нігілізм / філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). Київ: Абрис, 2002. 742 с.

34. Мирний П. Образки з життя : навч. посібн. : у двох книгах. Кн. 1. Київ: Грамота, 2003. 494 с.
35. Мирний Панас. Твори: у 7 т. Київ, 1971. Т. 7. 564 с.
36. Михайлин І. Воли і ясла. До філософської інтерпретації роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Збірник праць Харківського історико-філологічного товариства. 1994. Вип. 2. С. 62-73.
37. Морозова Л. І. Письменницький епістолярій у системі літературних жанрів: дис. ...кандидата філолог. наук: 10.01.06 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології. Київ, 2006. 223 с.
38. Над загадкою особи корифея. URL: <https://ukr.sovfarfor.com/literatura/45-3-nad-zagadkoju-osoby-koryfeja.html>. (дата звернення: 10.03.2019).
39. Ніколаєнко В. М. Опозиція моралі міста і села в романі Панаса Мирного «Повія» в контексті онтологічної проблеми «буття людини». *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст.* 2010. Вип. 2. ч. 3. С.126 - 134.
40. Нудьга Г. Мирний у Полтаві. *Літературна критика*. 1940. № 10. С. 71.
41. Падалко П. К. Останній період життя і творчості Панаса Мирного: до століття з дня народження. *Радянське літературознавство*. 1950. № 14. С. 84-97.
42. Пивоваров М. П. Панас Мирний. Життєвий і творчий шлях. Київ: Дніпро, 1965. 342 с.
43. Писарев Д. И. Разрушение эстетики. Литературная критика: в 3 т. Ленинград, 1981. Т. 2. 641 с.

44. Пільгук І. І. Естетичні погляди Панаса Мирного. *Українська мова і література в школі*. 1967. № 2. С. 16-21.
45. Повія / Передм. О. Шевченко. Київ: Школа, 2008. 488 с.
46. Починок Л. І. У світлі «Книги Йови»: Біблійний ракурс роману Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*. 2016. Вип. 12. С. 192-195.
47. Пчілка О. П. Слово про Панаса Мирного. *Прапор*. 1969. № 5. С. 80.
48. Романи Т. Гарді і Панаса Мирного: індивідуально-мовленнєвий аспект характеротворення. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20181127-romani-t-gardi-i-panasa-mirnogo> (дата звернення: 30.09.2019).
49. Рублевська Л. Пейзаж у прозі Мирного. *Життя й революція*. 1930. Кн. IV (Квітень). С. 169.
50. Рудецька Н. М. Художня деталь в українській реалістичній прозі 60-70-х років XIX сторіччя. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія: Літературознавство*. 2011. Вип. 1(2). С. 43-81.
51. Сиваченко М. Є. Історія створення роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1957. 321 с.
52. Сиваченко М. Є. Корифей української прози. Нарис творчості Панаса Мирного. Київ: Наукова думка, 1967. 215 с.
53. Сиваченко М. Є. Панас Мирний і доля його літературної спадщини. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/M/MyrnyP/Studiji/Syvachenko/8.html> (дата звернення: 19.08.2019).
54. Терещенко О. В. «Хіба рика Онагра серед паші?...». URL: <http://5fan.ru/wievjob.php?id=54652> (дата звернення: 10.06.2019).
55. Тимків Н. М. Роль і місце авторської позиції у романі Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. № 10. С. 21-25.
56. Турчин М. Пропаща доля внука. *Дивослово*. 2004. № 9. С. 23-25.

57. Ушкалов Л. В. Реалізм – це есхатологія: Панас Мирний. Харків: Майдан, 2012. 184 с.
58. Федоренко Т. Згублене життя. До композиційного вивчення роману «Повія» Панаса Мирного. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 4. С. 34-41.
59. Федоренко Т. Композиційний аналіз повісті Панаса Мирного. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 1. С. 12-18.
60. Філософія / упоряд. Є. Причепій. Київ: Академвидав, 2005. 592 с.
61. Франко І. Я. Література, її завдання і найважливіші ціхи. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 26. 400 с.
62. Хіба режуть воли, як ясла повні?: роман / Панас Мирний. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 400 с.
63. Черкаський В. М. Панас Мирний. Біографія. Київ: Наукова думка, 1973. 390 с.
64. Черкаський В. М. Художній світ Панаса Мирного. Київ: Дніпро, 1989. 351 с.
65. Чижевський Д. І. Нариси з історії філософії на Україні: у 4 т. Київ, 2005. Т 1. 320 с.
66. Шиприкевич В. В. Як створювався своєрідний стиль роману «Хіба режуть воли, як ясла повні?». *Культура слова. Респ. міжвід. збірн.* 1977. Вип. 13. С. 14-25.